

**Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди**

**«До 300-річчя від Дня народження
Г.С.Сковороди»**

Коптєва Т.С., Муромцева Ю.І.

**Методичні рекомендації
до курсу «Методи географічних досліджень»
для студентів спеціальностей
014 Середня освіта. Географія всіх форм навчання**

Харків – 2022

УДК: 910

Укладачі:

Коптева Т.С. - викладач кафедри суспільно-економічних дисциплін і географії Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди.

Муромцева Ю.І. - доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри суспільно-економічних дисциплін і географії Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди.

Рецензенти:

Денисик Г.І. – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри географії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;

Лоцман П.І. – кандидат географічних наук, доцент кафедри суспільно-економічних дисциплін і географії Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди.

Методичні рекомендації. (Методичні рекомендації до курсу «Методи географічних досліджень» для студентів спеціальностей 014 Середня освіта. Географія всіх форм навчання) – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2022. – 30 с.

Затверджено редакційно-видавничою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
Протокол № 3 від 16 березня 2022 р.

Видано за рахунок укладачів

©Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди
© Коптева Т.С., Муромцева Ю.І.

Анотація.

Методичні рекомендації з курсу «**Методи географічних досліджень**» для студентів всіх форм навчання призначені для студентів, що навчаються за спеціальністю 014.07 Середня освіта. Географія. Методичні рекомендації є складовою навчально-методичного комплексу для курсу «Методи географічних досліджень», однієї з фахових дисциплін у професійній і практичній підготовці бакалаврів спеціальності 014 Середня освіта. Географія. У методичних рекомендаціях висвітлено основні теми курсу, завдання до практичних і семінарських занять, питання та завдання для самостійної роботи, джерела для вивчення курсу.

ЗМІСТ

1. Пояснювальна записка	4
2. Зміст навчальної дисципліни за модулями та темами	6
3. Структура навчальної дисципліни	8
4. Методичні рекомендації до проведення семінарських і практичних занять.	10
5. Засоби діагностики успішності навчання	18
6. Самостійна робота	21
7. Форма підсумкового контролю успішності навчання	22
8. Інформаційні джерела для вивчення дисципліни	24
9. Словник термінів, категорій та понять.	26

1. Пояснювальна записка

Призначення навчальної дисципліни.

Навчальна дисципліна передбачає підготовку фахівців здатних ефективно виконувати завдання у закладах загальної середньої освіти, зокрема з учнями середньої школи при вивченні тем пов'язаних з географією, економікою, природознавством.

Мета курсу: дати студентам знання про різні географічні методи і розвинути у них уміння їх застосування в галузевих і комплексних фізико-географічних і економіко-географічних дисциплінах.

Основні завдання курсу: є формування сучасного суспільно-географічного мислення та системи спеціальних знань з теоретичних основ вивчення методів географії. Вивчення різноманітних географічних методів, прийомів і методик, оволодіння практичними навичками організації досліджень і використання отриманих знань для вирішення наукових і практичних завдань в галузевих і комплексних фізико-географічних і економіко - географічних роботах. Навчити студентів ефективно використовувати здобуті знання у їх практичній діяльності.

У результаті вивчення навчальної дисципліни відповідно до освітньої програми формуються **програмні компетентності:**

ІК Здатність розв'язувати прикладні задачі та практичні проблеми під час професійної діяльності у галузі освіти, що передбачає застосування теорій та методів предметної області.

ЗК 1. Знання й розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності

ЗК4. Здатність працювати в команді.

ЗК5. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ФК 1. Здатність демонструвати знання про структуру географії, предмет її дослідження, місце і зв'язки в системі наук, етапи історії розвитку, закономірності географічної оболонки Землі, суспільно-географічні процеси, антропогенний вплив на навколишнє середовище.

ФК 2. Здатність застосовувати базові знання з природничих та суспільних наук у навчанні та професійній діяльності при вивченні Землі, геосфер, материків і океанів, природи, населення і господарства України та всього світу, природних і суспільних територіальних комплексів.

ФК 5. Здатність орієнтуватися у світовому й національному географічному освітньо - науковому просторі в контексті необхідності постійного розширення і актуалізації географічних знань для підвищення професійної майстерності.

ФК 6. Здатність виконувати польові дослідження природних і суспільних об'єктів та процесів, педагогічні дослідження, інтерпретувати отримані результати досліджень, застосовувати їх у професійній діяльності.

ФК 9. Здатність до комплексного планування, організації та здійснення навчальних проєктів, підготовки аналітичної звітної документації та презентацій.

ФК 11. Здатність до пошуку джерел географічної інформації та її наукового опрацювання і використання, зокрема, порівняння, аналізу і представлення на основі географічних методів і підходів, у тому числі інформаційних технологій.

ФК 16. Здатність встановлювати роль і місце України у сучасному світі в контексті географічних чинників її розвитку, аналізувати і пояснювати особливості геопросторової організації природи, населення і господарства України.

ФК 17. Здатність реалізовувати краєзнавчий підхід на уроках географії, у позакласній та позашкільній діяльності.

Передумови вивчення дисципліни

Для якісного освоєння курсу студенти мають набути знання зі шкільних курсів географії, математики, геометрії, фізики, хімії, біології.

Результати навчання за дисципліною

У результаті опанування змісту навчальної дисципліни здобувачі мають досягнути таких **програмних результатів навчання:**

ПРН 1. Здобувач знає та розуміє основні концепції, парадигми, теорії та загальну структуру географічної науки, предмет її дослідження, місце і зв'язки в системі наук, етапи історії розвитку географії.

ПРН 2. Знає географічну термінологію та номенклатуру.

ПРН 9. Застосовує базовий поняттєвий, термінологічний, концептуальний апарат географії, її теоретичні й емпіричні досягнення на рівні, що дозволяє інтерпретувати природно – та суспільно-географічні явища і процеси, пов'язувати та порівнювати різні погляди на проблемні питання сучасної географії.

ПРН 10. Вибирає і застосовує основні методики та інструменти, які є типовими для різних галузей географії, виконує стандартні виміри і спостереження основних параметрів географічного середовища, необхідні для формування предметних компетентностей з географії в закладах загальної середньої освіти.

ПРН 14. Володіє однією з іноземних мов на рівні, необхідному для роботи з навчально - методичною літературою зі спеціальності.

ПРН 18. Уміє самостійно вести польові природознавчі, фізико-географічні й суспільно - географічні дослідження, необхідні для організації практичних занять з географії в школі та для позашкільної краєзнавчої і природоохоронної роботи.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться ____4,5____ кредити ЄКТС
__135__ годин.

2. Зміст навчальної дисципліни за модулями та темами

Змістовий модуль 1. Загальнонаукові методи географічної науки. Методи суспільно-географічних досліджень.

Тема 1. Теоретичні і методологічні основи географічних досліджень. Система географічних наук. Система фізико-географічних наук. Система економіко-географічних наук. Комплекс географічних наук. Історія розвитку методів географічних досліджень. Етапи розвитку методів географічних досліджень.

Тема 2. Принципи та методи наукового пізнання у географії. Класифікація методів у географічній науці. Основні методологічні принципи наукового дослідження. Класифікація методів географічних досліджень: За рівнем наукового дослідження. За загальним методом пізнання. За об'єктом і предметом дослідження. За часом виникнення.

Тема 3. Загальнонаукові методи дослідження. Загальні методи наукового пізнання. Методи емпіричного рівня дослідження. Методи емпіричнотеоретичного рівня. Методи теоретичного дослідження. Спеціальні методи наукових досліджень. Загальна характеристика методів наукового дослідження в географії. Прикладні географічні дослідження. Методи та засоби наукових досліджень.

Тема 4. Опис як основний метод в географії. Коротка історія географічних описів. Сучасні види географічних описів. Порівняльно-географічний опис. Його застосування у різних галузях географічної науки.

Тема 5. Математичний та картографічний метод у географії. Напрямки застосування математичних методів. Математико-картографічне моделювання. Історія картографічного методу у географії. Застосування картографічного методу у сучасній географії. Географічна карта – джерело інформації. Картографування природи як метод наукового дослідження. Географічні принципи картографування. Етапи і процеси картографування. Створення первинного оригіналу. Легенди карт. Генералізація на картах природи.

Тема 6. Дистанційні методи та геоінформаційні системи. Аеро- і космознімки в географії. Дешифрувальні методи дослідження. Класифікація та види знімачів. Технічні засоби аерокосмічних знімачів. Види аерофотознімання. Сучасні напрямки аерокосмічних досліджень. Геоінформаційні системи і моделювання відображення географічних явищ. Зображуючі засоби і способи картографування. ГІС як засіб формування, збереження та оновлення географічної інформації у картографуванні. 7

Тема 7-8. Методи наукового дослідження в суспільно-географічних дослідженнях. Основні принципи соціально-економічної географії. Зміст і завдання соціально-економікогеографічних досліджень. Спеціальні методи у

суспільній географії. Спеціальні методи дослідження у соціально-економічній географії.

Змістовий модуль 2. Система методів міжгалузевих природничих географічних дисциплін.

Тема 9. Організація і методика проведення польових географічних досліджень. Етапи науково-дослідних робіт. Організаційні форми географічних досліджень. Етапи збирання та зберігання інформації. Ведення польової документації. Польова географічна карта.

Тема 10. Методи і методика геоморфологічних досліджень. Особливості наукових геоморфологічних досліджень. Застосування різноманітних методів при геоморфологічних дослідженнях. Характеристика методів геоморфологічних досліджень. Вибір методів при фундаментальних геоморфологічних дослідженнях. Прикладні геоморфологічні дослідження. Палеогеоморфологічний аналіз території.

Тема 11. Морфологічна основа ландшафту. Методи вивчення геології рельєфу. Зміст і значення польових морфологічних досліджень шляхи використання їх результатів. Форми і методи польових геоморфологічних досліджень. Форми: - стаціонарні, Експедиційні методи: - візуальні, інструментальні. Основні етапи (періоди) ПГД.

Тема 12. Характеристика методів ґрунтознавчої науки. Організація і особливості проведення ґрунтознавчих досліджень. Загальногеографічні та конкретнонаукові методи у ґрунтознавстві. Лабораторні дослідження ґрунтів. Завдання польових ґрунтових досліджень та основні методичні прийоми досліджень ґрунтів. Підготовка до польових ґрунтових досліджень. Польовий етап ґрунтових досліджень. Методи зйомки ґрунтів по профілю. Метод зйомки ґрунтів на площадках. Робота на профілях. Робота на площадках опису ґрунтів. Заповнення бланку опису.

Тема 13. Методи гідрологічних досліджень. Специфічні умови та методика проведення гідрологічних досліджень. Етапність проведення гідрологічних досліджень. Загально географічні методи гідрологічних досліджень. Методи гідрологічних досліджень річки, озера, болота і ґрунтових вод ландшафту. Вивчення ґрунтових вод, гідрологічне дослідження річки.

Тема 14. Методи кліматичних та метеорологічних досліджень. Особливості проведення та методика кліматичних досліджень. Методи у 8 кліматології. Мікрокліматичні спостереження. Зміст і програма мікрокліматичних спостережень. Основні етапи мікрокліматичних спостережень. Обробка матеріалів спостережень. Камеральний період. Приклади проведення мікрокліматичних спостережень території.

Тема 15. Методи ландшафтних досліджень. Об'єкт, предмет, завдання та методи досліджень ландшафтознавства. Місце ландшафтознавства в системі географічних наук. Ландшафтознавче картографування як метод дослідження. Особливості та структура ландшафтних досліджень.

Стаціонарні та напівстаціонарні ландшафтні дослідження. Дистанційні методи дослідження. Комп'ютеризація польових досліджень.

Тема 16. Методи геоecологічних досліджень. Ландшафтно-геофізичний метод дослідження. Ландшафтно-геохімічний метод. Методи істориколандшафтних досліджень. Методи соціо-геоecологічних досліджень.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	ус бо го	у тому числі					усь о го	у тому числі				
		л	п	ла б	інд	с.р		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль 1. Загальнонаукові методи географічної науки. Методи суспільно-географічних досліджень.												
Тема 1	10	2				8	10	1				9
Тема 2	10	2	1			7	10		1			9
Тема 3	10	2	1			7	10	1				9
Тема 4	10	2	2			6	10	1	1			8
Тема 5	10	2	2			6	10		1			9
Тема 6	10	2	2			6	10		1			9
Тема 7-8	10	4	2			4	10	1				9
Разом за змістовим модулем 1	70	16	10			44	70	4	4			62
Модуль 2. Система методів міжгалузевих природничих географічних дисциплін.												
Тема 9	9	2	1			6	9					9
Тема 10	8	2	1			5	8		1			7
Тема 11	8	2	2			4	8	1				7
Тема 12	8	2	2			4	8	1	1			6
Тема 13	8	2	2			4	8	1				7
Тема 14	8	2	1			5	8	1	1			6
Тема 15	8	2	2			4	8	1				7
Тема 16	8	2	1			5	8	1	1			6
Разом за змістовим модулем 2	65	16	12			37	65	6	4			55
Всього	135	32	22			81	135	10	8			117

Тематичний план лекцій

№ з/п	Назва теми лекції	Кількість годин	Форма проведення (оглядова, проблемна та ін.)	Завдання для студентів до лекції
1.	Предмет, метод і категорії курсу. Науково -технічна інформація	2	оглядова	Вивчення конспекту лекцій та допоміжної літератури з теми
2.	Вимоги і правила оформлення науково-дослідної роботи	4	тематична, оглядова	Вивчення конспекту лекцій та допоміжної літератури з теми
3.	Загально-наукові методи досліджень у географії	6	тематична	Вивчення конспекту лекцій та допоміжної літератури з теми
4.	Методи досліджень у фізичній географії.	6	тематична	Вивчення конспекту лекцій та допоміжної літератури з теми
5.	Експедиційні методи досліджень.	6	тематична	Вивчення конспекту лекцій та допоміжної літератури з теми
6	Геоінформаційні і дистанційні методи у географії	4	тематична	Вивчення конспекту лекцій та допоміжної літератури з теми
7	Методи досліджень у соціально-економічній географії	4	тематична	Вивчення конспекту лекцій та допоміжної літератури з теми

Тематичний план практичних/семінарських занять

№ з/п	Назва теми заняття	Кількість годин	Форма проведення
1.	Предмет, метод і категорії курсу. Науково -технічна інформація.	2	Семінар. Доповіді студентів. Колективне обговорення
2.	Вимоги і правила оформлення науково-дослідної роботи	2	Семінар. Доповіді студентів. Колективне обговорення
3.	Загально-наукові методи досліджень у географії	6	Семінар - практикум. Доповіді студентів. Колективне обговорення.
4.	Методи досліджень у фізичній географії.	4	Практикум. Колективне обговорення. Виконання практичних завдань. Написання висновків.

Експедиційні методи досліджень.	2	Практикум. Виконання практичних завдань. Написання висновків.
Геоінформаційні і дистанційні методи у географії	4	Практикум. Виконання практичних завдань. Написання висновків.
Методи досліджень у соціально-економічній географії	2	Практикум. Виконання практичних завдань. Написання висновків.

4. Методичні рекомендації до проведення семінарських і практичних занять.

Заняття №1 (семінар).

Предмет, метод і категорії курсу. Науково - технічна інформація. Вимоги і правила оформлення науково-дослідної роботи. Загально - наукові методи досліджень у географії

Питання до семінару:

1. Наука і наукова творчість. Здібності людини до науки.
2. Основні категорії науки (наукова проблема, наукова істина, наукова гіпотеза, поняття, принципи науки, закони, теорія, наукові методи, експеримент).
3. Наукові дослідження, поняття та основні етапи.
4. Стан наукових досліджень в Україні
5. Джерела наукової інформації
6. Оформлення наукової роботи
7. Загальнонаукові методи дослідження (індукція і дедукція; аналіз і синтез, абстрагування, формалізація, історичний метод,)
8. Загальнонаукові методи дослідження (гіпотетичний метод, аксіоматичний метод порівняльний аналіз, системний аналіз, системний підхід, моделювання, прогнозування).
9. Теоретичні та експериментальні дослідження.

Література:

1. Грицевич В.С. Математичні методи в суспільній географії: тексти лекцій для студентів заочної форми навчання. –Львів: Малий видавничий центр. Лабораторія тематичного картографування географічного факультету, 2013. -48 с
2. Немець К. А. Теорія і методологія географічної науки : методи просторового аналізу : навч.-метод. посібник / К. А. Немець, Л. М. Немець. — Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. — 172 с.

Заняття № 2 (семінар).
Конкретно-наукові методи досліджень у географії

Питання до семінару:

1. Картографічний метод у географії
2. Геоінформаційні методи у географії
3. Дистанційні методи у географії
4. Методи економічної географії
5. Методи соціальної географії
6. Методи фізичної географії
7. Метод польових досліджень.

Література:

1. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: Навч. посібник / О.В. Крушельницька. - К.: Кондор, 2003. - 192 с.
2. Немець К. А. Теорія і методологія географічної науки: методи просторового аналізу: навч.-метод. посібник / К. А. Немець, Л. М. Немець. — Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. — 172 с.
3. Олійник Я. Географічна наука в Україні: становлення і розвиток / Я. Олійник. — К. : Ніка-Центр, 2007. — 148 с.

Заняття № 3 (практикум).

Порівняльний та описовий методи у географії.

Завдання 1. Вибрати дві країни світу, зробити їх опис та порівняти.

Завдання 2. Зробити опис країн за підпунктами 1 - 6. таблиці, використовуючи картографічні, статистичні та літературні джерела. Опис країн виконувати на окремому аркуші. Після опису країн заповнити таблицю тезисно. Зробити відповідні висновки про розбіжності та подібності країн.

Критерії порівняння	Країна 1	Країна 2
1. Географічне положення		
2. Природні ресурси		
3. Населення країни		
4. Промисловість країни		
5. Сільське господарство		
6. Транспорт		

Література:

1. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: Навч. посібник / О.В. Крушельницька. - К.: Кондор, 2003. - 192 с.
2. Немець К. А. Теорія і методологія географічної науки: методи просторового аналізу: навч.-метод. посібник / К. А. Немець, Л. М. Немець. — Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. — 172 с.
3. Олійник Я. Географічна наука в Україні: становлення і розвиток / Я. Олійник. — К. : Ніка-Центр, 2007. — 148 с.
4. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. - 4-те вид, випр. і доп. - К.: Знання, 2004. - 307 с.
5. Пащенко В. М. Методологія та методи наукових досліджень: підручник / В. М. Пащенко. — Ніжин: Аспект-Поліграф, 2011. — 256 с.

Заняття № 4 (практикум).

Загальнонаукові методи дослідження

Завдання 1. Використовуючи географічні атласи України, підручники, навчальні посібники та інші джерела інформації, проводити бальну оцінку забезпеченості ресурсами за наступною шкалою:

0 – ресурс відсутній;

1 -2 – прояви ресурсів;

3-4 – ресурси локального значення (достатньо для області);

5-6 – ресурси районного значення (забезпечують декілька областей);

7-8 - ресурси державного значення (достатньо для країни);

9 -10 – глобального значення (експортні ресурси).

Завдання 2. Результати оцінки записати у таблицю. Підрахувати підсумки по областях України та зробити висновки.

	Кліматичні ресурси	Ландшафтні ресурси (рельєф: гори, височини)	Спелеологічні ресурси (печери, гроти тощо)	Бальнеологічні	Пляжні ресурси (морів, річок)	Лісові ресурси	Природно-антропогенні ресурси (заповідники, дендропарки, зоопарки, тощо)	Історико-культурні	Релігійні центри	Соціально-економічні	Всього
АР Крим											
Вінницька											
Волинська											
Дніпропетровська											
Донецька											
Житомирська											
Закарпатська											
Запорізька											
Івано- Франківська											
Київська											
Кіровоградська											
Луганська											
Львівська											
Миколаївська											
Одеська											
Полтавська											
Рівненська											
Сумська											
Тернопільська											
Харківська											
Херсонська											
Хмельницька											
Черкаська											
Чернівецька											
Чернігівська											

*За винятком м. Києва та Севастополя, включно з АР Крим.

Література:

1. Грицевич В.С. Математичні методи в суспільній географії: тексти лекцій для студентів заочної форми навчання. – Львів: Малий видавничий центр. Лабораторія тематичного картографування географічного факультету, 2013. - 48 с
2. Грицевич В.С., Ванда І.В. Математичні методи в суспільній географії: навчальний посібник-практикум для самостійної роботи студентів / В.С. Грицевич, І.В.Ванда. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 96с.

Заняття № 5 (практикум).

Методика соціологічного опитування населення як джерело географічної інформації

1. *Поняття методу соціологічного дослідження* У суспільно-географічних дослідженнях емпірична інформація збирається за допомогою трьох основних засобів: вивчення документів; опитування населення; спостереження об'єкта. Метод опитування населення став одним з найрозповсюдженіших спеціальних методів у географії. Виділяють два типи (форми) методів опитування: усні – за допомогою інтерв'ю, коли інтерв'юєр (дослідник) задає респондентові низку цілеспрямованих питань і з їх допомогою отримує інформацію про проблеми дослідження; цей метод дає більш розгорнуту панораму суб'єктивного світу опитуваного; письмові – за допомогою анкети, яку респондент заповнює самостійно, або за допомогою дослідника; цей метод дає загальну представницьку картину опитуваного.

2. *Етапність процесу соціологічного опитування.*

- Визначення цілей, завдань дослідження: розуміння того, заради чого проводиться опитування, визначення основної мети й допоміжних завдань, що дозволяють досягти поставленої мети.
- Формування вибірки: необхідно дотримуватись визначеної системи відбору респондентів задля досягнення репрезентативності (представленості) отриманих у ході опитування даних.
- Розробка інструментарію опитування та його апробація: одним з найважливіших складових частин соціологічного дослідження виступає грамотно розроблений інструмент опитування – анкета, яку ще до початку збирання первинної інформації необхідно апробувати, тобто перевірити якість самої анкети, її здатність відповідати поставленій меті дослідження.
- Збирання первинної інформації: складається з підбору та інструктажу інтерв'юєрів, безпосереднього анкетування. Інтерв'ю можливо проводити за телефоном, по домівках, на вулиці.
- Кодування результатів та їх обробка: кодування результатів дозволяє організувати інформацію, працювати з нею та застосовувати її. Кодована інформація піддається комп'ютерно – математичній обробці.
- Аналіз результатів опитування громадської думки: на підставі проведених досліджень робляться висновки, припущення, рекомендації щодо вирішення тієї чи іншої суспільної проблеми у вигляді певного звіту.

3. *Схема розробки анкети для соціологічного опитування* Анкета складається, як правило, з трьох основних блоків питань і класифікатора.

- Перший блок складають теоретичні, “наштовхуючі” запитання найбільш загального характеру, що є своєрідним “введенням” респондента до проблеми, яка вивчається. Наприклад: Як Ви ставитесь до...? Що Вам

відоме про...? Чи існує, на Ваш погляд, проблема...?

- Другий блок являє собою запитання про ставлення респондента до проблеми, його бачення гостроти її прояву тощо. Наприклад: Що з ... хвилює Вас найбільше? Чому саме з ... Ви пов'язуєте причину виникнення проблеми? Що найбільшою мірою ускладнює проблему?
- Третій блок включає питання про шляхи вирішення проблеми або пом'якшення її гостроти. Наприклад: Які першочергові заходи, на Ваш погляд, слід ужити для...? Що Ви можете запропонувати для...? Чи можливе позитивне вирішення проблеми...?
- Кожне запитання анкети повинно передбачати від 2 до 10 варіантів відповідей (закриті та напівзакриті питання). Бажано включити до анкети й кілька відкритих запитань (без варіантів відповідей), відповідаючи на які респондент мав би можливість сформулювати відповідь власними словами.
- Кожну анкету повинен супроводжувати класифікатор населення з відповідною досліджуваній проблемі інформацією про респондента (стать, вік, освіта, соціальний статус, район мешкання і т.д.).

3. *Порядок виконання роботи:* 1. Скласти анкету з 15-20 запитань для опитування населення за однією з географічних проблем (за варіантом). 2. Розробити класифікатор відповідно до досліджуваної проблеми. 3. Провести пояснення (стиглий аналіз) причин вибору тих чи інших питань в анкеті та тих чи інших пунктів у класифікаторі з урахуванням основної мети даного соціологічного опитування. 4. Здійснити комплексну оцінку інструментарію для соціологічного опитування населення (однієї анкети), а саме оцінити: структуру анкети, відповідність поставлених запитань темі дослідження, запитання, їх формулювання, лаконічність, варіантність відповідей, узгодженість інформації класифікатора з тематикою анкети тощо. Пропозиції з покращення цієї анкети.

4. *Варіанти для виконання роботи:*

1. Ставлення населення до релігії.
2. Рекреаційні можливості міста Харкова.
3. Ставлення до діяльності Верховної Ради України.
4. Ставлення до проблеми державної мови в Україні.
5. Ставлення до смертної кари.
6. Екологічні проблеми регіону мешкання.
7. Проблема організованої злочинності.
8. Обізнаність населення про виборчу систему в США.
9. Ознайомленість населення з українськими національними традиціями.
10. Проблема рівня життя населення області.
11. Сприйняття населенням географічного середовища.
12. Електоральні переваги населення регіону.

13. Система освіти в Україні.
14. Проблеми інтеграції України у світові економічні організації.
15. Стосунки “Україна – НАТО”: майбутній стан, перспективи.
16. Ставлення населення відносно будівництва сміттєпереробних заводів в області.
17. Ставлення населення до діяльності президента України.
18. Ставлення населення до зміни клімату.
19. Ставлення студентів до платної освіти.
20. Проблема внутрішньо переміщених осіб на Харківщині.
21. Ставлення до проблеми гендерної рівності в Україні.
22. Подвійне громадянство у прикордонних областях.
23. Ставлення населення до роботи міського транспорту м. Харкова.
24. Ставлення населення стосовно вирубки дерев у місті
25. Власний варіант теми дослідження.

5. *Результати виконання роботи:*

Розроблена анкета за однією із географічних проблем з детальним обґрунтуванням її структури й змістовності питань і пунктів. Комплексна оцінка однієї анкети для соціологічного опитування з пропозиціями щодо покращення її змісту.

Література:

1. Грицевич В.С. Математичні методи в суспільній географії: тексти лекцій для студентів заочної форми навчання. – Львів: Малий видавничий центр. Лабораторія тематичного картографування географічного факультету, 2013. - 48 с
2. Грицевич В.С., Ванда І.В. Математичні методи в суспільній географії: навчальний посібник-практикум для самостійної роботи студентів / В.С. Грицевич, І.В.Ванда. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 96с.
3. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: Навч. посібник / О.В. Крушельницька. - К.: Кондор, 2003. - 192 с.
4. Немець К. А. Теорія і методологія географічної науки : методи просторового аналізу : навч.-метод. посібник / К. А. Немець, Л. М. Немець. — Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. — 172 с.

Заняття № 6 (практикум).
Методи соціальної та економічної географії

Завдання 1. За даними Державної служби статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua/> побудувати картограму соціально-демографічної та економічної інформації (за вибором).

Завдання 2. Зробити висновки про географічні аспекти досліджуваного показника. Картограму треба виконувати в електронному вигляді за допомогою <https://app.datawrapper.de/create/map> . Електронну картограму можна розмістити у власному блозі студента та надіслати посиланням у Moodle .

Література:

1. Грицевич В.С., Ванда І.В. Математичні методи в суспільній географії: навчальний посібник-практикум для самостійної роботи студентів / В.С. Грицевич, І.В.Ванда. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 96с.
2. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: Навч. посібник / О.В. Крушельницька. - К.: Кондор, 2003. - 192 с.
3. Holden J. An Introduction to Physical Geography and the Environment / J. Holden. [3th edition]. — N.Y. : Pearson, 2012. — 904 p.
4. Research Methods in Geography : A Critical Introduction / [edited by V. Gomez, J. P. Jones III]. — Oxford : Blackwell Published, 2010. — 318 p.
5. Офіційний сайт Державного комітету статистики України - <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Карти світу [http:// nationalgeographic.com](http://nationalgeographic.com) <https://maps.google.com>

Заняття № 7 (практикум).
**Дистанційні, картографічні, геоінформаційні,
графічні та порівняльні методи в географії**

Завдання 1. Створити акаунт на сайті НАСА

<https://giovanni.gsfc.nasa.gov/giovanni/>

Завдання 2. Вибрати статистичні дані з розділу Атмосферна хімія (Atmospheric Chemistry) для аналізу викидів в атмосферу забруднюючих речовин (за вибором CO, CO₂, SO₂, NO₂, метан, озон, пил, тощо) за 2 періоди після 2000-го року

Завдання 3. За допомогою цих даних побудувати 2 карти (Time Averaged Map) викидів забруднюючих речовин в Україні.

Завдання 4. За допомогою цих даних побудувати графік викидів в Україні за відповідні періоди (Time series)

Завдання 5. Завантажити одержані карти та графік з сайту НАСА <https://giovanni.gsfc.nasa.gov/giovanni/> у форматі png.

Завдання 6. Порівняти статистичні, картографічні та графічні матеріали та зробити висновки про динаміку та географічні аспекти досліджуваного показника.

Надіслати одержані результати з висновками (у файлі word/ google docs/ power point) на пошту.

Література:

1. Грицевич В.С., Ванда І.В. Математичні методи в суспільній географії: навчальний посібник-практикум для самостійної роботи студентів / В.С. Грицевич, І.В.Ванда. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 96с.
2. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: Навч. посібник / О.В. Крушельницька. - К.: Кондор, 2003. - 192 с.
3. Немець К. А. Теорія і методологія географічної науки: методи просторового аналізу: навч.-метод. посібник / К. А. Немець, Л. М. Немець. — Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. — 172 с.
4. Олійник Я. Географічна наука в Україні: становлення і розвиток / Я. Олійник. — К. : Ніка-Центр, 2007. — 148 с.
5. Офіційний сайт NASA <https://giovanni.gsfc.nasa.gov/giovanni>
6. Карти світу <http://nationalgeographic.com> <https://maps.google.com>

5. Засоби діагностики успішності навчання

1. *Види контролю/* Оцінювання якості знань студентів здійснюється шляхом поточного, модульного, підсумкового (семестрового) контролю за 100-бальною шкалою оцінювання. Поточний контроль реалізується у формі опитування, виконання практичних завдань, виступів на семінарських заняттях, контролю засвоєння навчального матеріалу, правильності виконання самостійних завдань.

2. *Форми контролю.* Форми участі студентів у навчальному процесі, які підлягають поточному контролю: усна відповідь; доповнення, запитання до того, хто відповідає, рецензія на виступ; участь у дискусіях, інтерактивних формах організації заняття; виконання практичних завдань, письмові завдання (тестові, контрольні роботи); самостійне опрацювання тем; систематичність роботи на семінарських та практичних заняттях, активність під час обговорення питань; підготовка тез доповіді на студентську науково - практичну конференцію або виконання індивідуального науково-дослідного (практичного) завдання.

Критеріями оцінювання є: при усних відповідях: повнота розкриття питання; логіка викладання матеріалу, культура мови; використання основної та додаткової літератури; аналітичні міркування, уміння робити порівняння, висновки; уміння аналізувати теоретичні проблеми з урахуванням світової та вітчизняної практики; при виконанні письмових завдань: повнота розкриття питання, аргументованість і логіка викладення матеріалу, використання

літературних джерел, законодавчих актів, прикладів та фактичного матеріалу тощо; цілісність, системність, логічність, уміння формулювати висновки; акуратність оформлення письмової роботи. Максимальна оцінка знань студента під час навчальних занять за кожну тему, виконанні завдань для самостійної роботи, підготовці індивідуальних робіт – 4 бали. Максимальна оцінка студента за підготовку тез доповіді та участь у студентській науково-практичній конференції або виконання індивідуального науково-дослідного (практичного) завдання – 10 балів. До модульних контрольних робіт (МКР) допускаються всі студенти незалежно від результатів поточного контролю. Дві МКР передбачено за результатами вивчення тем розділу 1 і розділу 2. Для проведення модульного контролю розроблено модульні контрольні завдання. Варіанти завдань для модульного контролю є рівнозначні за трудомісткістю. За виконання завдань модульного контролю студент отримує контрольну модульну оцінку, максимальна кількість балів якої складає 5. Студент, який не з'явився на модульний контроль (незалежно від причини), має право один раз повторно пройти модульний контроль у визначені викладачем терміни під час поточних консультацій. Проведення підсумкового контролю успішності навчання здійснюється у формі усного заліку, за який студент може отримати максимальну кількість балів 40. Загальна підсумкова оцінка з дисципліни (максимум 100 балів) визначається як сума балів поточного і модульного контролю (максимум 60 балів) та результатів усного заліку (максимум 40 балів). У випадку отримання менше 60 балів за результатами загального підсумкового контролю, студент обов'язково здійснює перескладання для ліквідації академічної заборгованості.

Критерії оцінювання знань здобувачів

Вид діяльності здобувача	Максимальна кількість балів за одиницю	Модуль 1		Модуль 2	
		Кількість одиниць	Максимальна кількість балів	Кількість одиниць	Максимальна кількість балів
Відвідування лекцій	0,4	6	2,4	7	2,8
Відвідування практичних занять	Зарах.	5	Зарах.	4	Зарах.
Робота на практичному занятті	3	5	15	4	12
Виконання завдань для самостійної роботи	2	5	10	4	8
Виконання модульної роботи	5	1	5	1	5
іспит	40	-	-	-	-
Разом			32		28
Максимальна кількість балів					100

Шкала відповідності оцінок

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Значення оцінки
90-100	Здобувач вищої освіти вміє цілком самостійно засвоїти інформацію з різних джерел, логічно та творчо викласти її, застосовуючи соціально-економічну й географічну термінологію; ґрунтовно висловлюватися та дискутувати на відповідні теми, запропоновувати проблемне питання або задачу для розгляду та вирішити їх; застосовувати набуті знання для вирішення життєвих ситуацій.
74-89	Здобувач вищої освіти може самостійно, логічно висвітлити окреме питання в межах курсу; зіставляти, систематизувати інформацію, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, складати структурно- логічні схеми, таблиці, графіки, картограми; користуватися самостійно додатковими джерелами географічної інформації, формулювати та аргументувати власну точку зору.
60-73	Здобувач вищої освіти може самостійно відтворити певну частину навчального матеріалу теми, здатний відтворити визначення основних понять курсу відповідно до тексту підручника або пояснити їх на прикладах, за допомогою зовнішніх джерел може вирішити прості завдання, вміє користуватися під час відповіді графіками, схемами, картами, таблицями та ін.
35-59	Здобувач вищої освіти може усно відтворити окремі частини географічних процесів (відповідь з простих речень, правильне застосування економічних термінів).
0-34	Здобувач вищої освіти володіє матеріалом на елементарному рівні засвоєння, розпізнає одне з кількох запропонованих явищ, понять побутового рівня, відтворює деякі факти економічного змісту.

6. Самостійна робота.

Написання індивідуально-дослідного завдання

Виконується студентами протягом семестру. Індивідуальна робота передбачає підготовку реферату обсягом до 20-ти сторінок тексту, або презентації (не менше 25 слайдів), або контенту, розміщеному в інтернеті на власних блогерських платформах за наступними темами:

1. Географічні та хронологічні межі наукового дослідження.
2. Геоінформаційний метод у географії (поняття, розвиток та застосування у сучасних дослідженнях)
3. Джерела інформації для дослідження. Прийоми складання бібліографії.
4. Дистанційні методи у географії (поняття, їх розвиток та застосування у сучасних дослідженнях)
5. Загальні методи наукового пізнання: групи, найпоширеніші методи обробки первинної та вторинної (або похідної) інформації.
6. Загальнонаукові методи дослідження (гіпотетичний метод, аксиоматичний метод порівняльний аналіз, системний аналіз, системний підхід).
7. Загальнонаукові методи дослідження (статистичні, моделювання, прогнозування).
8. Загальнонаукові методи дослідження (індукція і дедукція; аналіз і синтез)
9. Загальнонаукові методи дослідження (абстрагування, формалізація, історичний метод)
10. Завдання географії в сучасну епоху.
11. Картографічний метод у географії
12. Методи емпіричного і теоретичного рівнів досліджень: застосування логічних законів і правил.
13. Методи районування та економічної ефективності в економічній географії (поняття, їх розвиток та застосування у сучасних дослідженнях)
14. Методи соціальної географії (поняття, їх розвиток та застосування у сучасних дослідженнях)
15. Методи фізичної географії – геофізичний, геохімічний, палеогеографічний: поняття, їх розвиток та застосування у сучасних дослідженнях
16. Методологія наукових досліджень. Методи наукового пізнання як основа наукової творчості.
17. Методологія наукового дослідження: загальнонаукова та конкретно наукова.
18. Розвиток географічної думки в XVIII -XIX ст.)
19. Розвиток географічної думки в період великих географічних відкриттів (XV-XVII ст.)
20. Розвиток географічної науки в XX ст

21. Соціологічне дослідження: види, методи, етапи, розробка програми соціологічного дослідження.
22. Способи отримання кількісної інформації в географічних дослідженнях.
23. Стан наукових досліджень в Україні
24. Структура географічної науки, її місце у системі наук.
25. Структура наукової роботи та її оформлення .
26. Структура процесу пізнання: знання, наукові ознаки, наукова ідея, гіпотеза, закон судження, висновки, теорія.
27. Теоретичні та експериментальні дослідження.
28. Традиційні методи в географії (описовий, порівняння, кількісний, картографічний) їх поява та застосування в географії
29. Формулювання тем, цілей і задач наукового географічного дослідження
30. Бальний та балансовий методи економічної географії (поняття, їх розвиток та застосування у сучасних дослідженнях)
31. Вимоги до оформлення різних структурних частин наукової роботи;
32. Витоки географічної науки в античний період
33. Географічні та хронологічні межі наукового дослідження.
34. Геоінформаційний метод у географії (поняття, розвиток та застосування у сучасних дослідженнях)
35. Джерела інформації для дослідження. Прийоми складання бібліографії.
36. Дистанційні методи у географії (поняття, їх розвиток та застосування у сучасних дослідженнях)

7. Форма підсумкового контролю успішності навчання – іспит

Питання до іспиту

1. Географія як наук. Система географічних наук.
2. Система фізико-географічних наук.
3. Система економіко-географічних наук.
4. Поняття “метод”. Вибір методів дослідження.
5. Функції методу та його риси.
6. Загальнонаукові, вузько наукові і міждисциплінарні методи у географії.
7. Поняття “метод”. Класифікація методів за історичним принципом.
8. Етапи розвитку методів географічної науки.
9. Метод спостереження та узагальнення.
10. Метод вимірювання і експертних оцінок. Суть їхнього застосування у географії.
11. Експеримент, як один з важливих ланок у географічному дослідженні.
12. Методи опитування та абстрагування.
13. Методи аналізу та синтезу. Способи їх застосування у географічній науці.

14. Індуктивний і дедуктивний підхід у вивченні будь якого географічного явища.
15. Метод моделювання, властивості та використання.
16. Методи теоретичних досліджень та їх характеристика.
17. Опис, як основний метод географії.
18. Коротка історія географічних описів. Сучасні види географічних описів.
19. Види соціально-економікогеографічних досліджень, знання отримані при їх проведенні.
20. Методи інформаційного забезпечення у соціально-економіко-географічних дослідженнях.
21. Методи спостереження і експерименту у соціально-економікогеографічних дослідженнях.
22. Методи опитування і анкетування у соціально-економічній географії.
23. Аналіз документальних джерел та їх класифікація.
24. У чому полягає системність методів соціально-економіко-географічних досліджень.
25. Статистичний метод соціально-економічної географії. Сфера його застосування.
26. Математичний метод у соціально-економічній географії та його використання при таких дослідженнях.
27. Метод моделювання. Види моделей у соціально-економічній географії.
28. Групування, як основний метод аналізу статистичних даних.
29. Історичний, монографічний та літературний методи.
30. Метод просторового аналізу. Територіальний підхід при його застосуванні.
31. Картографічний метод. Особливості використання цього методу у географічних дослідженнях.
32. Балансовий метод та метод прогнозування.
33. Метод анкетного опитування і бального оцінювання.
34. Класифікація документів як джерел географічної інформації. Методи наукового аналізу документації.
35. Застосування методу балів у географічних дослідженнях.
36. Поділ геоморфологічних методів в залежності від організації геоморфологічних робіт та їх коротка характеристика.
37. Морфологічні методи у геоморфології.
38. Морфометричний метод у геоморфологічних дослідженнях.
39. Історико-генетичні методи геоморфологічного аналізу рельєфу.
40. Морфотектонічний (морфоструктурний аналіз) і морфокліматичні методи у геоморфології.
41. Морфонеотектонічний і морфодинамічний методи геоморфологічної науки.
42. Палеогеографічні методи дослідження та сучасні методи геоморфологічної науки.
43. Фундаментальні геоморфологічні дослідження та їх види.
44. Основні методичні принципи, які використовуються у ґрунтознавстві.
45. Структурний підхід у ґрунтознавстві.

46. Порівняльний, порівняльно-історичний та порівняльно-географічний метод, як основний при дослідженні ґрунтового покриву.
47. Профільний та морфологічний методи у ґрунтознавчій науці. Сфера їхнього застосування.
48. Застосування методів ґрунтових ключів (репрезентативний ділянок), ґрунтових лізиметрів.
49. Метод ґрунотно-режимних спостережень та балансовий метод у ґрунтознавстві. Аерокосмічний метод у ґрунтознавстві.
50. Радіоізотопні та радіовуглецеві методи у ґрунтознавчій науці.
51. Лабораторно-експериментальні методи у ґрунтознавстві.
52. Порівняльно-профільно-морфолого-генетичний метод, як один з важливих у описі ґрунтового профілю.
53. Характеристика методів дослідження в метеорології та кліматології.
54. Візуальні спостереження та спостереження за допомогою приладів у кліматології.
55. Синоптичний метод дослідження.
56. Експериментальні методи дослідження у кліматології та метеорології.
57. Дистанційні методи зондування постів атмосфери.
58. Картографічний метод у кліматології та метеорології.
59. Етапи та принципи дослідження гідрологічних процесів.
60. Методи експедиційних досліджень у гідрології.
61. Напівстаціонарні та стаціонарні дослідження та методи, які використовуються при їх виконанні.
62. Методи ключових ділянок та гідропостів у гідрологічній науці.
63. Методи режимних спостережень за гідрологічними басейнами.
64. Методи дослідження і картографування ландшафтів.
65. Етапи ландшафтних досліджень.
66. Стаціонарні та напівстаціонарні дослідження, методика їх виконання.
67. Методика виконання дистанційних досліджень ландшафтів.
68. Комп'ютеризація ландшафтних досліджень.
69. Методи геофізичних досліджень.
70. Методи геохімічних досліджень.
71. Етапність проведення географічного дослідження, завдання, які виконуються та методи, що використовуються при їх проведенні.
72. Картографічний метод, як основний у географічній науці.
73. Математичні методи географічної науки.
74. Сучасні наукові методи у географії (дистанційні та ГІС-технологій).

8. Інформаційні джерела для вивчення дисципліни

Література основна

1. Методичні рекомендації до виконання практичних робіт з курсу Методи географічних досліджень (для студентів спеціальностей 106 Географія; 014 Середня освіта. Географія) / М.Р. Салюк, – Ужгород : Видав. “УжНУ”, 2020.–38 с.

2. Грицевич В.С. Математичні методи в суспільній географії: тексти лекцій для студентів заочної форми навчання. – Львів: Малий видавничий центр. Лабораторія тематичного картографування географічного факультету, 2013. – 48 с

3. Грицевич В.С., Ванда І.В. Математичні методи в суспільній географії: навчальний посібник-практикум для самостійної роботи студентів / В.С. Грицевич, І.В.Ванда. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 96с.

4. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: Навч. посібник / О.В. Крушельницька. - К.: Кондор, 2003. - 192 с.

5. Немець К. А. Теорія і методологія географічної науки : методи просторового аналізу : навч.-метод. посібник / К. А. Немець, Л. М. Немець. — Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. — 172 с.

6. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. - 4-те вид, випр. і доп. - К.: Знання, 2012. - 307 с.

7. Economic Geography. Past, present and future. Edited by Sharmistha Bagchi-Sen and Helen Lawton Smith. New York, NY 10017, USA, 2017, 288 p. URL:

<https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/24266/1005865.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Додаткова:

1. Ingram, Ulrike and Rhodes, Jason, "Introduction to Cartography (KSU)" (2020). Geological Sciences and Geography Open Textbooks. 3. <https://oer.galileo.usg.edu/geo-textbooks/3>

2. Ingram, Ulrike; Patterson, Mark; Bailey, Allison; Ignatius, Amber; and Mobasher, Katayoun, "Introduction to Geographic Information Systems (GIS)" (2021). Geological Sciences and Geography Open Textbooks. 4. <https://oer.galileo.usg.edu/geo-textbooks/4>

3. Bonnett A. What is geography? / A. Bonnett. — London : SAGE Publication Ltd, 2008. — 168 p.

4. Clifford J. N. Key Concepts in Geography / N. J. Clifford [et al.]. — [second ed.]. — L. : Sage Publications, 2009. — 480 p.

5. Кіптенко В. К. Географія в інформаційному суспільстві / В. К. Кіптенко. — К. : ВГЛ «Обрії», 2008. — 276 с.

6. Кушнарєнко Н.М., Удалова В.К. Наукова обробка документів: Підручник. - 2-ге вид., випр. і доп. - К.: Знання, 2009. - 331 с.

7. Лялько, В. І.; Попов, М. О. Стан та перспективи розвитку дистанційних методів дослідження Землі в Україні. Геологічний журнал, 2011.

Інформаційні ресурси

1. Офіційний сайт Державного комітету статистики України - <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Світовий банк [http:// web.worldbank.org](http://web.worldbank.org)
3. <https://www.gapminder.org/>
4. <https://www.numbeo.com>
5. <http://www.nationmaster.com/>
6. Організація Об'єднаних Націй [http:// www.un.org](http://www.un.org)
7. Світова книга фактів <http://www.cia.gov/cia/publitions/factbook/docs/>
8. Карти світу [http:// nationalgeographic.com](http://nationalgeographic.com) <https://maps.google.com>

9. Словник термінів, категорій та понять.

Автореферат — наукове видання у вигляді брошури, що вміщує авторський варіант реферативного викладу проведеного ним наукового дослідження.

Аксиома — істинне положення, яке приймається без логічного доказу, в силу безпосередньої переконливості для визначеної групи науковців - наукової школи.

Актуальність теми – важливість, суттєве значення, відповідність теми дослідження сучасним потребам певної галузі науки.

Аналіз – метод наукового пізнання, який дає змогу поділити предмет на частини і дослідити результати поділу.

Аспект — точка зору, з якої розглядається об'єкт дослідження.

Версії — гіпотези, що по різному пояснюють одні й ті ж самі факти.

Висновки – положення, що виносяться дослідником на обговорення науковою спільнотою, синтез накопиченої в основній частині наукової інформації, послідовний, логічний, чіткий виклад головних результатів.

Гіпотеза — обґрунтоване припущення про природні взаємодії досліджуваного об'єкта, про можливі засоби розв'язання визначеної проблеми.

Дедукція — хід наукової думки від загального до конкретного

Евристика — наука, що вивчає способи наукового пошуку і здійснення наукових відкриттів.

Експеримент — один з методів пізнання, цілеспрямоване вивчення об'єкту з метою виявлення раніше невідомих його властивостей (якостей) або перевірки правильності теоретичних положень, що визначаються певною пошуковою ідеєю і має чітко виражену мету.

Зміст – все те, що можна сприйняти; або сприйняти і осмислити; або сприйняти, осмислити і оцінити.

Ідея — визначальне положення в системі поглядів, теорій.

Індукція — хід наукової думки від конкретного знання до загальних положень.

Категорія — форма логічного мислення в якій розкриваються внутрішні суттєві сторони та відносини між предметами, що досліджуються.

Концепція – система поглядів на те чи інше явище, система поглядів на предмет дослідження, система доказів певного положення, основна думка при визначенні мети й завдань дослідження, що вказує на шлях його опанування.

Мета дослідження – поставлений кінцевий результат, на досягнення якого спрямоване дослідження.

Категорія – основне логічне поняття, що відбиває найзагальніші закономірні зв'язки й відносини, які існують у реальній дійсності.

Метод — підхід, прийом, засіб теоретичного дослідження або практичного втілення явища (процесу), прийом або система прийомів, що застосовується в певній галузі діяльності,

Метод дослідження — спосіб отримання нового знання.

Метод наукового пізнання – спосіб пізнання, дослідження явищ природи і суспільного життя. Це також сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вирішенню конкретного завдання.

Методика – сукупність взаємозв'язаних способів та прийомів доцільного проведення будь - якої роботи.

Методологія наукового пізнання — учення про принципи, форми й способи науково-дослідницької діяльності.

Наука – сфера людської діяльності, система знань об'єктивних законів природи, суспільства, мислення, що виражається у точних категоріях, а також діяльність, спрямована на здобуття нового знання і результати цієї діяльності.

Наукова робота – цілеспрямоване пізнання, результати якого виступають як система обґрунтованих положень.

Наукова стаття – один із основних видів наукових публікацій, що містить виклад проміжних або кінцевих результатів наукового дослідження, висвітлює конкретне питання, фіксує науковий пріоритет автора, робить матеріал надбанням фахівців.

Наукова тема — завдання наукового характеру, що підлягає науковому дослідженню та є основним показником науково-дослідної роботи.

Наукова теорія — система абстрагованих понять та тверджень, що являє собою ідеальне відображення дійсності.

Наукова школа — творчий колектив дослідників різних поколінь, об'єднаних загальною програмою, стилем дослідницької роботи, спільною аксиоматикою, логікою і які діють під керівництвом лідера-розробника теорії.

Наукове дослідження — методи отримання та перевірки нових знань.

Науковий факт — явище, що становить базу для формування думки та є основою наукового пізнання.

Наукознавство — дисципліна, що вивчає закономірності функціонування та розвитку науки, структури наукового знання та наукової діяльності, взаємодію науки з іншими сферами життя суспільства.

Об'єкт дослідження — процес, обраний для вивчення, явище, що породжують проблемну ситуацію.

Ознаки — такі вияви особливостей змісту, форми, що, як правило, свідчать про шкідливість чи корисність предмета, явища і можуть бути сприйнятні, осмислені та оцінені людиною як позитивні, негативні, цінні, небезпечні чи безцінні взагалі.

Ознаки науки: 1) наявність систематизованого знання (наукової концепції); 2) наукова проблема, об'єкт, предмет; 3) практична значущість.

Основне завдання науки - відкриття законів існування та розвитку природи, суспільства, мислення і процесу пізнання. Для реалізації такого завдання наука оперує такими методами:

1. збір, аналіз, узагальнення фактів;
2. систематизація отриманих знань;
3. пояснення суті явищ і процесів;
4. прогнозування подій, явищ і процесів;
5. встановлення напрямків та форм практичного використання отриманих знань

Поняття — думка, що узагальнює та виокремлює предмети, явища за певними ознаками, відображає суттєві його якості, результат узагальнення суттєвих ознак об'єкта, сукупність поглядів на що-небудь.

Постулати — твердження, що приймаються як істинні, хоча вірність їх не доведена.

Предмет дослідження — теоретичне відтворення тих суттєвих зв'язків та відношень, які підлягають безпосередньому вивченню.

Принципи — вихідні положення будь-якої теорії, учення, науки або світогляду.

Спостереження – систематичне цілеспрямоване вивчення об’єкта.

Структура наукової роботи: титульний аркуш, зміст, вступ, основна частина, висновки, список використаних джерел.

Сутність – те найважливіше, найцінніше чи найсуттєвіше в змісті, формі, ознаках чи функціях предмета, істот, явища і т. ін., що складає його найвищу значимість і цінність (на момент пізнання його людиною або й взагалі).

Тези — стислий виклад у письмовій формі суті певного питання або наукової проблеми, що включає огляд відповідних інформаційних джерел. **Судження** — висловлена думка, у якій відображене ставлення до її змісту, істинності або хибності.

Термін – слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття певної галузі науки.

Умовивід — процес мислення, що об’єднує послідовність двох та більше суджень, у результаті чого з’являється нове судження.

Форма – зовнішній вигляд і внутрішня будова (структура) предметів, явищ, процесів, людей тощо або їх змісту.

Функції – природні чи штучні призначення предметів, істот, явищ, людей, процесів тощо. Безпосередні цілі науки - це отримання знань про навколишній світ, передбачення процесів і явищ дійсності на основі законів, які нею відкриваються. У широкому розумінні її мета - теоретичне відображення дійсності. Наука створена для безпосереднього виявлення істотних сторін всіх явищ природи, суспільства і мислення.

Навчальне видання

**Коптєва Тетяна Сергіївна
Муромцева Юлія Ігорівна**

Методичні рекомендації

Відповідальний за випуск: Зеленько О.О.

Комп'ютерна верстка: Коптєва Т.С.

Коректор: Коптєва Т.С.

Відповідальність за дотримання вимог академічної доброчесності несуть автори

Підписано до друку   Формат 60x84/16   Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 1,36